

PROSTORSKO DOJEMANJE IN VZROČNOST NASTOPA ČUSTEV V LUČI GLAGOLSKO-SAMOSTALNIŠKIH KONSTRUKCIJ S PREDLOŽNIMI ZVEZAMI V SLOVENŠČINI

V članku analiziram metaforične glagolsko-samostalniške konstrukcije s predložnimi zvezami s samostalniki čustev in glagoli, ki izražajo različne vrste abstraktnega premikanja glede na vzročnost: prisilno premikanje (npr. *voditi koga v jezo*), samodejno premikanje (npr. *pasti v obup*) in samopremikanje (npr. *vstopiti v ljubezen*). Obravnavane konstrukcije izražajo nastop čustvenega stanja in zrcalijo konceptualno metaforo »sprememba stanja je sprememba lokacije«. V raziskavi je združena kognitivna skladišna analiza z leksikalno, katere namen je v luči obravnavanih konstrukcij pojasniti: 1) prostorske osnove konceptualizacije čustev in njihovega nastanka, 2) dojetanje nastanka določenega čustva glede na vzročnost. Raziskava potrjuje kognitivno tezo o utelešenju metafor, ki se nanašajo na dogodke v abstraktni domeni čustev.

Ključne besede: glagolsko-samostalniške konstrukcije, prostorsko dojetanje čustev in njihovega nastanka, vzročnost v domeni čustev

1 Uvod

V članku predstavljam kognitivno analizo izrazov, ki v slovenskem jeziku izražajo nastop določenega čustva. Gre za metaforične glagolsko-samostalniške konstrukcije, ki vsebujejo predložne zveze s samostalniškimi poimenovanji čustev, in glagole, ki v fizičnem prostoru izražajo gibanje (npr. *pasti v obup*, *spraviti koga v jezo*, *pride do veselja*).¹ V raziskavi se opiram na trditvi Talmyja (2000) ter Lakoffa in Johnsona (1999), da jezikovni izrazi, s katerimi opisujemo dogodke spremembe stanja (tako fizičnega kot psihičnega), kažejo analogijo z izrazi, ki izražajo gibanje v fizičnem prostoru. Ta raziskava ima dva namena: pojasniti prostorske osnove

¹ Vsi obravnavani primeri izhajajo iz korpusa *Gigafida*.

konceptualizacije čustev in njihovega nastanka ter pojasniti dojemanje nastanka določenega čustva glede na vzročnost. Raziskava dopolnjuje tezo o utelešenju fizične izkušnje v metaforičnih jezikovnih konstrukcijah, ki izražajo dogodke v abstraktni domeni čustev.

Precejšnji del obravnavanih zgledov so stalne besedne zveze ali frazemi, ki se v jezikoslovju obravnavajo kot skladenjske in/ali frazeološke enote, zato obstaja zanje več terminov glede na pristop, na primer glagolski frazemi (Kržišnik 1994), glagolsko-samostalniške kolokacije (Burger 2007, Žele 2012) ali glagolsko-samostalniške stalne besedne zveze (Jędrzejko 2002). Med obravnavanimi konstrukcijami se nahajajo tudi *pasti v (kaj)*, *potopiti se (v kaj)*, *priti/prihajati do (česa)*, ki jih slovenska frazeologija opredeljuje kot minimalne frazeme (Kržišnik 1994, Babič 2008). Obravnavane zglede tukaj definiram kot metaforične glagolsko-samostalniške konstrukcije. Termin konstrukcija razumem kot konvencionalno povezavo med obliko in pomenom (Goldberg 1995) in sledim predpostavki, da sta pomen vsake jezikovne enote in njena skladenjska zgradba nerazdružljivo povezana (Langacker 2008). V analizi se zato osredotočam na pomensko-skladenjske lastnosti vseh sestavin obravnavanih konstrukcij.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Dogodki v čustveni domeni

Čustva, ki so naša notranja doživetja, so povezana z delovanjem uma. Zato, za razliko od dogodkov v fizični domeni (npr. premikanje, dejavnosti), človekova čustvena stanja niso neposredno dostopna drugim ljudem, ki jih opazijo samo posredno (npr. na osnovi paraverbalnih odzivov, telesnih reakcij ali dejanj). Na jezikovni ravni svoja čustva in čustva drugih opisujemo s pomočjo različnih konstrukcij, na primer dejstvo, da pride kdo v stanje jeze, izražamo s pomočjo glagolskih konstrukcij (npr. *razjezil se je*, *nekdo/nekaj ga je razjezilo*), pridevniških ali prislovnih konstrukcij (npr. *postal je jezen* ali *postalo mu je žal*) ali s pomočjo številnih metaforičnih glagolsko-samostalniških konstrukcij (npr. *nekdo/nekaj ga je spravil(o) v jezo*, *nekdo/nekaj je v kom vzbudil(o) strah* itd.), med katere spadajo analizirani zgledi. V jezikoslovju so glagoli, ki izražajo dogodke v čustveni domeni, uvrščeni v skupino mentalnih oziroma psiholoških glagolov, med katere poleg njih spadajo tudi glagoli mišljenja in čutnega zaznavanja (Croft 1991: 213–220). Za tovrstne glagole je značilno, da vključujejo udeležensko vlogo nosilca stanja (Žele 2012: 255) (ang. *experiencer*), ki je pri prehodnih in neprehodnih glagolih izražen kot osebek (npr. *nekdo ljubi koga*, *nekdo se razjezi na koga/kaj*) ali kot predmet pri prehodnih (npr. *nekdo/nekaj razjezi koga*). Metaforične konstrukcije, ki jih obravnavam v tem članku, definiramo po Verhoeven (2007: 37–38) kot izkušnjske, ker se nanašajo na izkušnjsko domeno (ang. *experiential domain*). Tudi v njih določimo udeležensko vlogo nosilca stanja, ki je tudi izražen kot osebek (npr. *nekdo pade v obup*) ali predmet (npr. *nekdo/nekaj spravi koga v obup*).

2.2 Utelešenje jezika in prostorske osnove dojemanja dogodkov v domeni čustev

Ena od trditev, na kateri temelji kognitivno jezikoslovje, pravi, da je v jezikovnih izrazih utelešena fizična izkušnja človeka, torej med drugim telesni občutki, povezani z gibanjem telesa v prostoru (prim. Lakoff 1987: xiv). Ta trditev je potrjena v številnih študijah na področju eksperimentalne psihologije, ki se ukvarjajo s čustvenimi koncepti in dokazujejo, da je konceptualizacija čustev pogojena s prostorsko-motorično izkušnjo. Prostorske osnove dojemanja dogodkov v domeni čustev opazujejo tudi jezikoslovci, ki v različnih pristopih analizirajo jezikovne enote, s katerimi opisujemo čustva in čustvene dogodke. Najbolj slikoviti primeri prostorskih motivacij se zdijo leksikalne enote, ki se nanašajo na čustvena stanja zavoljo metaforične širitve njihovih prostorskih pomenov (gl. besedne družine glagolov *ganiti (se)*, *prizadeti in dotakniti (se)*). Prostorske prenose slikovito zrcalijo tudi metaforični izrazi z leksemi, ki izražajo prostorske dimenzije, npr. *globoka čustva (čustva so prostor)*, *biti poln veselja* (ČLOVEK JE PROSTOR, V KATEREM SE NAHAJAJO ČUSTVA), *ljubiti iz dna srca* (ČLOVEKOVI ORGANI SO PROSTOR, V KATEREM SE NAHAJAJO ČUSTVA) (gl. npr. Kövecses 2000: 142–156, Dziwirek, Lewandowska-Tomaszczyk 2010: 110–116).

Medpodročne preslikave iz prostorske domene v *čustveno*, ki jih obravnavam v tem članku, lahko pojasnjujemo med drugim po Talmyju (2000: 238), ki opozarja na analogijo med gibanjem v prostoru (ang. *motion event*) in spremembo fizičnega ali psihičnega stanja (ang. *change of state*). Pri tem je treba omeniti, da se v Talmyjevih delih termin gibanje nanaša tako na mirovanje (ang. *stationariness*) kot gibanje *per se* (ang. *motion*). Po analogiji z gibanjem v fizičnem prostoru dogodek spremembe stanja (*change of state event*) Talmy razlaga kot stanje (ang. *stasis*) in spremembo stanja *per se* (ang. *state transition*):²

- STANJE JE MIROVANJE, npr. *biti (stati) v luži* → *biti v stanju X*
npr. *Družine živijo v ljubezni in ljubezen izžarevajo tudi navzven.*
- SPREMEMBA STANJA JE GIBANJE, npr. *pasti v lužo* → *pasti v stanje X*
npr. *Svet se spremeni, ko v njeno življenje vstopi Irfan (kakor na glavo sta padla v ljubezen in ni bilo poti nazaj) in pozneje še heroin.*

Lakoff in Johnson (1999: 179), ki se tudi ukvarjata s prostorskimi osnovami izražanja čustvenih dogodkov, definirata na primeru angleščine t. i. LOKALISTIČNO METAFORO STRUKTURE DOGODKA. Gre za nadrejeno (oz. generično) metaforo, povezano s številnimi, tudi med seboj konceptualno povezanimi, submetaforami: STANJA SO LOKACIJE (OZ. OMEJENI PROSTORI) IN SPREMEMBA STANJA JE SPREMEMBA LOKACIJE (OZ. DOBESEDNO: SPREMEMBA (STANJA) JE GIBANJE IZ ENEGA OMEJENEGA PROSTORA V DRUGEGA), prim. *biti v (hudi) depresiji* oz. *(za)pasti v (globoko) depresijo*.

² Analizo prostorskih osnov navedenih primerov po Talmyjevem prostupu obravnavam v Będkowska-Kopczyk, 2013.

Na analogijo med dojemanjem gibanja v prostoru in spremembe stanja je med obravnavo pomenov predloga v opozoril že Anton Bajec (1957: 116): »Ker je vsako spreminjanje neke vrste gibanje, je razumljivo, da se pri tem rabi akuzativ«, npr. *spraviti v zadrego*. Avtor je tudi opazil, da se »krajevni (torej prostorski) rabi najširše polje odpira po prenosu v abstraktnost«, npr. *srce se je vnelo v ljubezni*; *v jezi sva si* (Bajec 1957: 117). V zadnjih dvajsetih letih analize konstrukcij s predložnimi zvezami, ki vsebujejo samostalnike čustev, se na področju slovanskih jezikov izvajajo med drugim v kognitivnem pristopu. Omeniti velja, da tovrstne konstrukcije lahko zrcalijo ne samo nastop čustva, ampak tudi druge dogodke, ki sestavljajo t. i. scenarij čustva (Kövecses 2000), torej še čustvo samo, fiziološke oz. vedenjske posledice čustva in konec čustva. Bolj sistematične analize prostorskih osnov čustvenih dogodkov v luči predložnih zvez s samostalniki čustev predstavljajo Mostovaja (1998) v ruščini, Dziwirek, Lewandowska-Tomaszczyk (2010) v poljščini in angleščini, Stramljič Breznik (2018) v slovenščini, Będkowska-Kopczyk (2011, 2016) v slovenščini in poljščini ter Będkowska-Kopczyk, Fantur (2018) v slovenščini in nemščini.³

2.3 Vzročnost v fizični domeni in v domeni čustev

Tako Talmy (2000) kot Lakoff in Johnson (1999) opozarjajo na dejstvo, da se naša percepcija gibanja v prostoru razlikuje glede na vzročnost. Lahko ga izražamo kot povzročeno s strani osebe, ki se premika (ang. *self motion*, npr. *iti, peljati se*), neagentivno oziroma samodejno (ang. *non-agentive motion* ali *autonomous motion event*, npr. *pasti, toniti*) ali kot povzročeno (ang. *caused motion*, npr. *spraviti, peljati koga, kaj kam*). Lakoff in Johnson pravita, da je prvi tip premikanja tipičen predvsem za izražanje dejanj (1999: 187–188), drugi pa za izražanje prisilne spremembe prostora (ali, v metaforičnih konstrukcijah, stanja), kar zrcalita konceptualni metafori SPREMEMBA STANJA JE GIBANJE IZ ENEGA OMEJENEGA PROSTORA V DRUGEGA in VZROČNOST JE PRISILNO GIBANJE (1999: 184–186). Prisilna sprememba stanja je lahko povzročena s strani človeka ali nekega abstraktnega dražljaja (oz. vzroka), ki se po avtorjih dojema kot SILA (gl. konceptualno metaforo VZROK JE SILA). V nadaljevanju dokazujem, da se v obravnavanih konstrukcijah na metaforičen način uresničujejo vsi trije tipi vzročnosti, torej poleg prisilne spremembe stanja tudi samodejna sprememba in sprememba, ki je povzročena s strani osebe, ki je izražena kot nosilec stanja.

3 Analiza

Kot navedeno v razdelku 2.1., čustvena stanja opisujemo s pomočjo različnih konstrukcij. V tem poglavju obravnavam le primere, ki izražajo začetek čustva, in

³ Čeprav je primerjava prostorskih osnov konceptualizacije čustev med slovenščino in drugimi jeziki zelo zanimiva, se v tem članku zaradi omejenega prostora osredotočam samo na slovenščino in (kot že navedeno) samo na konstrukcije, ki izražajo nastop čustva.

vsebujejo izbrane samostalnike čustev v vezavi s predlogoma *v* (*v* + SČ v tož.⁴) in *do* (*do* + SČ v rod.).⁵ V Tabeli 1 predstavljam, s katerimi glagoli nastopajo te PZ. Kot navedeno v uvodu, so vsi naštetih primeri in njihova pogostnost obdelani na osnovi podatkov iz korpusa *Gigafida*.⁶

<i>v</i> + tož.	Glagoli in njihova pojavitev v <i>Gigafidi</i>	<i>do</i> + rod.	Glagoli in njihova pojavitev v <i>Gigafidi</i>
v jezo	spraviti (53), spravljati (59), voditi (7), pognati (1), pehati (1)	do jeze	voditi (1), pripeljati (2), priti_brez ⁷ (8), prihajati_brez (2)
v bes	spraviti (176), spravljati (220), voditi (2), pognati (5), pehati (1)	do besa	pripeljati (2), prignati (1)
v veselje	spraviti (12), spravljati (4), voditi (3), stopiti (1)	do veselja	voditi (5), privedi (2), priti (13), priti_brez (2), prihajati_brez (1)
v strah	spraviti (39), spravljati (61), voditi (9), pognati (3), pehati (1), pahnti (5), zaiti (1)	do strahu	privedi (5), pripeljati (4), priti_brez (12), prihajati_brez (2)
v žalost	spraviti (26), spravljati (29), voditi (2), privedi (1), pahnti (22), pasti (5), zapasti (6), potopiti se (5), potoniti (5), utoniti (1), toniti (1), pogrezati se (2), pogrezniti se (5), zabresti (2), zaiti (1)	do žalosti	priti_brez (4)
v obup	spraviti (384), spravljati (1490), voditi (20), pognati (22), gnati (9), pehati (21), pahnti (88), potisniti (2), pasti (12), padati (4), zapasti (15), pogrezati se (2), pogrezniti se (5), zaiti (1)	do obupa	spraviti (4), prignati (5), privedi (6), pripeljati (11), priti_brez (2)
v ljubezen	voditi (13), pasti (3), padati (13) ⁸ , potopiti se (2), vstopiti (2), stopiti (1), zabresti (1)	do ljubezni	voditi (3), privedi (2), pripeljati (12), priti (16), priti_brez (12)
v sovraštvo	voditi (10), pehati (1), riniti (1), peljati (4), zabresti (1)	do sovraštva	voditi (1), privedi (1), pripeljati (4), priti (1), priti_brez (2), prihajati_brez (5)

Tabela 1: Predložne zveze in glagoli, s katerimi le-te tvorijo metaforične glagolsko-samostalniške konstrukcije.

⁴ V nadaljnjem uporabljam naslednje okrajšave in kratice: SČ – samostalnik čustva, PZ – predložna zveza, tož. – tožilnik, rod. – roditelj.

⁵ V slovenščini se uporabljajo tudi PZ s *k* + SČ v dajalniku, vendar jih glede na dejstvo, da v korpusu *Gigafida* najdemo samo posamezne zglede teh zvez v povezavi z glagoli premikanja (razen *napeljevati k sovraštvu*, ki ima 11 zadetkov), nisem obravnavala v tem članku.

⁶ Iz Tabele 1 so izključeni primeri, ki vsebujejo predložne zveze s samostalniškimi frazami, kot je npr. *priti do izbuha jeze*, in primeri, v katerih samostalniške sestavine lahko označujejo še kaj drugega, npr. *ljubezen* kot objekt *ljubezni* ali kot fizični odnos med ljudmi.

⁷ Glagol *priti/prihajati* lahko nastopa tako v osebni kot brezosebni rabi. V Tab. 1 je brezosebna raba navedena kot »priti_brez«/»prihajati_brez«.

⁸ Vsi zadetki v *Gigafidi* z glagolsko-samostalniško konstrukcijo *padati v ljubezen* se nanašajo na naslov pesmi (gl. dalje).

V fizičnem prostoru konstrukcije s PZ z *v* + samostalnik v tož. izražajo premikanje v tridimenzionalni prostor, npr. *priti v sobo*, PZ z *do* + samostalnik v rod. izražajo doseganje meje oziroma končne točke gibanja v prostoru, npr. *vlak vozi (samo) do Maribora* (gl. SSKJ²). Gre torej za dinamične konstrukcije, ki izražajo ciljno gibanje v prostoru, pri čemer začetna točka gibanja ni nujno omenjena.⁹ Primeri v Tabeli 1 kažejo, da se zavoljo medpodročne preslikave iz prostorske domene v čustveno določeno stanje dojema kot abstraktni cilj premikanja, in sicer tridimenzionalni prostor (*v* + SČ v tož.) ali končna točka gibanja (*do* + SČ v rod.). Razen izjeme (*do žalosti*, gl. dalje) vse obravnavane PZ lahko nastopajo s prehodnimi (kavzativnimi) glagoli, medtem ko PZ z *v* in nekatere z *do* dodatno z neprehodnimi. Poleg tega se s PZ z *do* (razen *do besa*) veže glagol *priti/prihajati* v brezosebni rabi. Glede na navedeno določimo naslednje konstrukcijske tipe:

1. $N_{\text{[HUM/ABSTRAKT, STIMULUS]}} + V \text{ (kavzativni gl.)} + N_{\text{[HUM, DOŽIVLJAJOČI]}} + PZ \text{ (} v + N\text{-tož. [ČUSTVOJ], } do + N\text{-rod. [ČUSTVOJ])}$
2. $N_{\text{[HUM, DOŽIVLJAJOČI]}} + V \text{ (neprehodni gl.)} + PZ \text{ (} v + N\text{-tož. [ČUSTVOJ], } do + N\text{-rod. [ČUSTVOJ])}$
3. $V \text{ } priti/prihajati \text{ (} v \text{ neosebni rabi)} + PZ \text{ (} do + N\text{-rod. [ČUSTVOJ])}$

3.1.1 Prvi konstrukcijski tip

V prvem tipu je nosilec stanja izražen kot predmet v tožilniku, medtem ko je dražljaj oziroma vzrok spremembe stanja izražen kot osebek v imenovalniku, npr.

- 1) *Tudi Deep Blue ni brez razloga spravi! Kasparova v obup.*

PZ z *v* in samostalniki, ki izražajo kratkotrajna čustva (*jeza, bes, veselje, strah, žalost in obup*) najpogosteje nastopajo z glagolom *spraviti/spravljati*. Manj PZ z *v* najdemo v povezavi z *gnati/pognati, pehati/pahnniti* in *potisniti* (zadnji glagol nastopa samo s PZ *v obup*). S PZ z *do* se najpogosteje veže *pripeljati* (*do besa, strahu, obupa, ljubezni, sovraštva*), pojavljajo se tudi konstrukcije s *prignati* (*do besa, do obupa*). Z vsemi PZ z *v* navedenimi v Tabeli 1 nastopa *voditi*. Ta glagol se veže tudi s PZ z *do*, in sicer s samostalniki *jeza, ljubezen* in *sovrašvo* (dovršna oblika *privesti* se pojavlja z PZ *do veselja, do strahu, do obupa, do ljubezni* in *do sovraštva*). To pomeni, da se določeno čustvo v predložnih zvezah, ki nastopajo z *voditi* prostorsko dojema tako kot tridimenzionalni prostor kot točka v prostoru (prim. *voditi v ljubezen/voditi do ljubezni*). Isto velja za *spraviti v obup* in *do obupa*. Vsi navedeni glagoli v fizičnem prostoru izražajo prisilno gibanje nekega objekta na kako mesto, v prenesenem pomenu pa povzročeni nastanek nekega čustva:

⁹ Primeri v Gigafidi potrjujejo, da se PZ z *do* uporabljajo v stavkih, ki izražajo cilj premikanja brez označevanja začetne točke. Le-ta je lahko navedena v širšem kontekstu, npr. *Prav čas sem prišla na postajo in tudi vožnja je bila kar udobna. /.../ Stopila sem na šestko in se peljala do Fakultete za družbene vede.*

spraviti 1. ‚navadno s prizadevanjem narediti, doseči, da kdo ali kaj a) pride s kakega mesta, na kako mesto, č) pride iz kakega stanja, v kako stanje‘

pognati 3. ‚narediti, povzročiti, da kaj kam gre, pride; 4. narediti, povzročiti, da pride kdo v določeno stanje‘

voditi 3. ‚delati, povzročati, da kdo kam pride; 10. delati, povzročati, da pride do tega, kar izraža določilo (npr. žalitve vodijo v prepir)‘

pripeljati 3. ‚narediti, povzročiti, da pride kdo pod nadzorstvom na določeno mesto‘; 5. ‚narediti, povzročiti, da pride kdo v stanje, kot ga določa samostalnik‘

pehati 1. ‚s silo, z močnimi sunki spravljati kam‘; 2. ‚delati, povzročati, da pride kdo v določeno stanje‘

potisniti 1. ‚s sunkom spraviti na drugo mesto, na drug položaj‘; 4. nav. ekspr., v zvezi z v: ‚spraviti koga v določen položaj, stanje, navadno brez njegove vednosti, privolitve‘ (SSKJ²)

Lahko torej sklepamo, da se v luči pomenov teh glagolov abstraktni dogodek začetka stanja dojema kot prisilna sprememba, povzročena s strani zunanjega dejavnika (dražljaja oz. vzroka), torej neodvisno od volje osebe, ki je izražena kot nosilec stanja. Primeri iz Gigafide potrjujejo, da je vzrok spremembe stanja drug človek, kot v (1), ali kakšen dogodek, ki deluje kot sila (2) in (3):

- 1) *Naredil je za sto tisoč tolarjev škode in spravlil v jezo zagrizene gledalce televizije.*
- 2) *Katere besede nas spravijo v jezo, kakšen odziv ljudi, katere vrste dogodki?*
- 3) *Spomini na Tajsko me ponavadi spravijo v jezo /.../.*

Jezikovni zgledi, ki udeležujejo prvi konstrukcijski tip, zrcalijo konceptualne metafore: SPREMEMBA STANJA JE PRISILNO GIBANJE IZ ENE LOKACIJE V DRUGO, VZROČNOST JE PRISILNO GIBANJE IZ ENE LOKACIJE V DRUGO IN VZROK JE SILA.

3.1.2 Drugi konstrukcijski tip

V drugem konstrukcijskem tipu je nosilec stanja izražen kot osebek v imenovalniku, npr.

- 4) */.../ je Daryl, ki tega, da sta se razšla, ni nikoli čisto prebolela, padla v globoko žalost /.../*

3.1.2.1 S PZ z v in samostalniki *žalost*, *obup* in *ljubezen* nastopa glagol *padati/pasti/zapasti*, vendar glede na redko pojavitev teh konstrukcij v Gigafidi lahko ugotovimo, da so obravnavane PZ s temi glagoli manj ustaljene v slovenščini kot s kavzativnimi glagoli.¹⁰ Izraz *pasti/padati v ljubezen*, kot v (5) in (6)

- 5) *Svet se spremeni, ko v njeno življenje vstopi Irfan (kakor na glavo sta padla v ljubezen in ni bilo poti nazaj) in pozneje še heroin.*

¹⁰ Kot je dokazano v Będkowska-Kopczyk (2016), se glagoli, ki izražajo nenadzorovano pomikanje navzdol, pogostejše pojavljajo skupaj s PZ z v, ki vsebujejo samostalnike *depresija*, *evforija* in *ekstaza*, ki izražajo hkrati psihična bolezenska stanja in duševna stanja oziroma čustva (npr. *pasti v depresijo* ima v Gigafidi 485 zadetkov, *pasti v evforijo* 46, medtem ko *pasti v ekstazo* jih ima 35).

6) *Nov videospot za pesem Padam v ljubezen bo na ogled od 21. junija.*¹¹

je mogoče interpretirati kot kreativno narejen po zgledu angleškega *fall in love*. Na osnovi slovarske razlage pomena glagola *pasti* v fizičnem prostoru:

pasti 1. ‚zaradi izgube ravnotežja, opore priti a) z višjega mesta‘, npr. *pasti z ladje v morje, pasti v brezno*; 12. v zvezi z *v* ‚izraža nastop stanja, kot ga nakazuje določilo‘

ugotavljamo, da obravnavani primeri izražajo, da se začetek stanja dojema kot neagentiven oziroma samodejni dogodek. Ti primeri torej zrcalijo konceptualno metaforo SPREMEMBA STANJA JE SAMODEJNO GIBANJE IZ ENE LOKACIJE V DRUGO. Podobno konceptualizacijo nastopa čustev glede na vzročnost izražajo drugi glagoli, ki v fizičnem prostoru izražajo nenadzorovano pomikanje navzdol: *potopiti se, toniti (potoniti, utioniti), pogrezati se/pogrezniti se*, ki se pojavljajo s PZ v *žalost* (gl. tudi *pogrezati se/pogrezniti se v obup; potopiti se v ljubezen*):

potopiti se 1. ‚izginiti pod (vodno) gladino‘; 2. v zvezi z *v* ‚izraža nastop b) stanja osebk, kot ga določa samostalnik‘

toniti 1. ‚izginjati pod (vodno) gladino‘; 3. v zvezi z *v* ‚izraža nastopanje stanja osebk, kot ga določa samostalnik‘

pogrezniti se 1. ‚pomakniti se v navpični smeri navzdol‘; 2. v zvezi z *v* ‚v izraža povzročitev stanja, kot ga določa samostalnik‘

Pomen teh glagolov je dokaz še enega metaforičnega prenosa, torej dojemanja čustva kot POSODE S TEKOČINO (gl. primer iz Gigafide, ki se nanaša na fizični prostor *V Črnem morju potonil turški trajekt*).

Konceptualizacija nastopa čustva kot samodejnega dogodka ne izključuje dejstva, da določeno čustvo nastaja brez razloga. Analiza primerov iz Gigafide kaže, da je razlog ponavadi poznan iz širšega konteksta, na primer v zgledu (7) je to žalovanje:

7) *Niti intenzivnosti niti trajanja žalovanja ni mogoče uravnavati. Lahko pa se naučimo, kako ravnati z njim. Sprva se lahko potopimo v žalost, čez čas pa znova izplavamo.*

Dodajmo, da uporaba s strani govorca metaforične konstrukcije z glagolom, ki izraža samodejno gibanje, na mesto konkurenčne konstrukcije z glagolom prisilnega premikanja (npr. v zgledu (7) bi lahko uporabili *sprva nas žalovanje spravi v žalost*), izraža subjektivno oceno nastopa stanja kot samodejnega dogodka. V obeh primerih, torej tako z glagoli prisilnega kot samodejnega gibanja, gre vendarle za spremembo stanja, ki ni odvisna od volje osebe, izražene kot nosilec stanja.

3.1.2.2 V drugem konstrukcijskem tipu se s PZ z *v* vežejo tudi glagoli (*v*)*stopiti* (v *ljubezen*), *zaiti* (v *strah, žalost, obup*) in *zabresti* (v *žalost, sovraštvo*), medtem ko s PZ z *do* nastopajo z glagolom glagol *priti* (*do veselja, do ljubezni*). Tovrstni zgledi

¹¹ Gl. videospot: <<https://www.youtube.com/watch?v=91Ktvh3Wde4>>. (Dostop 12. 3. 2018.)

(razen *priti do veselja* in *priti do ljubezni*) so maloštevilčni v Gigafidi in jih lahko obravnavamo kot kreativne metafore. Navedeni glagoli izražajo samopremikanje, torej gibanje, ki ga nadzoruje oseba, ki spreminja položaj:

stopiti 1. ‚narediti korak‘; 2. ‚s korakom, koraki začeti biti kje‘; 4. ‚izraža začetek stanja, kot ga določa samostalniik‘

priti 1. ‚premikajoč se v določeno smer začeti biti a) na določeni točki poti, b) na cilju poti‘
zaiti 2. ‚iti, premakniti se narobe, v napačno smer‘; 3. ‚nehote, nenamerno priti kam‘;
 4. ‚nehote, nenameravano priti v kako stanje, položaj‘

zabresti 1. ‚iti, stopiti v vodo, v kaj ovirajočega‘; 2. ‚zaiti‘

Metaforične konstrukcije s temi glagoli v domeni čustev zrcalijo dejstvo, da se nastop stanja dojema kot dogodek, ki ga povzroča sam doživljajoči: SPREMENBA STANJA JE GIBANJE IZ ENE LOKACIJE V DRUGO, KI GA POVZROČA SAM DOŽIVLJAJOČI. Lakoff in Johnson (1999: 187) dogodke, ki jih izražajo konstrukcije z glagoli samopremikanja razlagata kot dejanja: »/.../ actions are seen as movements that an agent carries out under agent's own force«. Glede na navedeno opazimo, da se v navedenih primerih prekrivajo udeleženijske vloge, in sicer vršilec dejanja, ki je hkrati nosilec stanja, kajti rezultat njegovega dejanja je nastop čustvenega stanja. Sklepamo torej, da je začetek čustva v teh primerih dejanje, ki je psihološke narave (oz. mentalni proces). Kot izhaja iz slovarskih razlag navedenih glagolov, konstrukcije *stopiti v veselje*, *priti do veselja* in *priti do ljubezni* izražajo, da je nastop stanja hoten (ali celo zaželen), gl. (8)–(10), medtem ko tiste z *zabresti* in *zaiti* (ki se povezujejo s PZ z samostalniki negativnih čustev), da je nastop stanja nehoten (nenameren) oziroma da je s strani govorca vrednoten negativno, gl. (11)–(12):

- 8) *Če hočemo stopiti v veselje, moramo stopiti iz sebe, iz svojega sebičnega jaza in se odpreti Bogu ter sprejeti njegov načrt o našem življenju.*
- 9) *V mislih ali srcu lahko pridemo do veselja že s tem, da si prizadevamo vsako neveselo, žalostno, negativno misel takoj odgnati in jo zamenjati z veselo, pozitivno.*
- 10) *Po tej poti pridemo do nesebične ljubezni do Boga in do bližnjega.*
- 11) *Ljudje ga več niso spoštovali in tako je počasi zabredel v hudo žalost.*
- 12) */.../ vendar morate paziti, da zaradi vpliva Marsa v Strelcu teh odnosov še bolj ne zakomplicirate in zaidete v žalost in obup.*

3.1.3 Tretji konstrukcijski tip

PZ z *do* in samostalniki *jeza*, *veselje*, *žalost*, *obup*, *ljubezen* in *sovrašstvo* nastopajo tudi z *priti/prihajati*, ki se rabi brezosebno. V Žele (2012: 42) je tovrstna raba *priti* uvrščena med glagole razmer (okoljskih ali družbenih). Avtorica navaja, da ga češka skladnja uvršča v pomensko skupino, ki izraža »spontan nastanek stanja/dejanja« (Žele 2012: 38). V analiziranih konstrukcijah je nosilec stanja izražen na različne načine, na primer s pomočjo posesivne konstrukcije (13), predložne zveze (14), lahko tudi ni direktno izražen, kot v (15):

- 13) *V tretjem nizu je le prišlo tudi do veselja Marka Schembrija, ko je tik pred koncem uspel dobiti eno in edino igro v vsem dvoboju.*
- 14) *Predvsem pri ženskah pogosto pride do žalosti, strahu, zaskrbljenosti in jeze.*
- 15) *Kdo ve, mogoče bo iz tega prišlo celo do ljubezni!*

Neosebna oblika *priti/prihajati* se ne uporablja za opis dogodkov v fizični domeni, vendar glede na pomen tega glagola ugotavljamo, da tudi v obravnavanih zgledih gre za metaforični prenos iz fizične domene v čustveno. Primeri (13)–(15) potrjujejo konceptualizacijo nastanka čustva kot samodejnega (spontanega) dogodka, torej brez volje nosilca stanja (gl. 3.1.2.1). Na tej osnovi sklepamo, da konstrukcije s *priti/prihajati* v brezosebni rabi zrealijo konceptualno metaforo: SPREMEMBA STANJA JE SAMODEJNO GIBANJE IZ ENE LOKACIJE V DRUGO.

4 Minimalni frazemi

V uvodu je navedeno, da za analizirane primere uporabljam termin metaforične glagolsko-samostalniške konstrukcije. Ta pristop ne izključuje dejstva, da iste konstrukcije lahko interpretiramo z drugačne perspektive. V uvodu sem namreč omenila, da se *pasti v (kaj)*, *potopiti se (v kaj)*, *priti/prihajati do (česa)* v slovenskem jezikoslovju obravnavajo kot minimalni frazemi, Kržišnik (1994: 58) jih opredeljuje kot frazeološke besedne zveze, ki so izrazno-fonetično besede z eno samo sestavino, naglašeno in polnopomensko, in drugo, ki je klitična (najpogosteje je to predlog). Prva dva: *pasti v (kaj)* in *potopiti se (v kaj)* sta uvrščena v pomensko skupino »intenzivna dejavnost« (Babič 2008: 54). Babič (2008: 55) opozarja na homonimično rabo *pasti v (kaj)*, in sicer tudi kot ‚priti v določeno psihično stanje‘, kar potrjujejo primeri v 3.1.2.1. Tudi pri *priti/prihajati do (česa)* gre za homonimnost, in sicer glede na osebno bodisi brezosebno rabo (Kržišnik 1994: 59 v Babič 2008: 56). *Priti do (česa)* v osebni rabi izraža ‚postati uspešen v prizadevanju, da se lahko s čim razpolaga‘ in ima dvoje desnih dopolnil: konkretna in abstraktna. Konkretna izražajo materialne dobrine, npr. *priti do hiše*, v vlogi abstraktnega dopolnila je navadno izražen plod umskega dela, npr. *priti do spoznanj* (Babič 2008: 56). Drugo trditev potrjujejo konstrukcije navedene v 3.1.2.2, kajti nastop čustva, ki je konceptualiziran kot mentalni proces, lahko interpretiramo kot plod umskega dela. Potrdilo se je tudi dejstvo, da je pri *priti do* v osebni rabi levo vezljivostno mesto zasedeno z vršilcem dejanja (Kržišnik 1994: 59 v Babič 2008: 56), vendar sem zgoraj navedla še to, da se v analiziranih konstrukcijah semantična vloga vršilca dejanja prekriva z vlogo nosilca stanja (kar sicer velja tudi v primeru kognitivnih procesov, npr. *priti do spoznanja*). Pomen frazema *priti do (česa)* v brezosebni rabi je razložen kot ‚zgoditi se‘ in se nanaša na začetek bolj ali manj trajajočega stanja ali dogajanja, navadno negativnega dogodka, na katerega človek nima vpliva (Kržišnik 1994: 59 v Babič 2008: 56). Na osnovi primerov navedenih v 3.1.3 se je potrdila tudi ta trditev, razen dejstva, da je dogodek navadno negativno vrednoten (dokaz: *priti do ljubezni*, *priti do veselja*, *priti v veselje*). Glede na navedeno definicijo minimalnih frazemov, lahko mednje štejemo tudi nekatere druge povezave tipa glagol + predlog, ki so analizirane

v tem članku, če so dovolj ustaljene v jeziku. Ta trditev bi veljala na primer za: *spraviti/spravljati v (neko stanje)*, *pripeljati do (nekega stanja)*, *pehati/pahniti (v neko stanje)* (gl. tudi slovarske razlage prenesenih pomenov navedenih glagolov v vezavi z *v* oz. *do* in samostalniškimi poimenovanji čustvenih in drugih stanj).

5 Sklepne ugotovitve

Na osnovi obravnavanih konstrukcij sklepamo, da se čustvena stanja prostorsko dojemajo kot abstraktni cilj premikanja, in sicer bodisi kot tridimenzionalni prostor (*v* + SČ v tož.) bodisi kot končna točka gibanja (*do* + SČ v rod.). Dogodek čustvene spremembe, torej nastop čustev, ki jih poimenujejo samostalniki, navedeni v Tabeli 1, se v slovenščini izraža s pomočjo predložnih zvez z glagoli, ki v fizičnem prostoru izražajo: prisilno gibanje (prvi konstrukcijski tip), samodejno gibanje (drugi in tretji tip) ali samopremikanje (drugi tip). Po analogiji z gibanjem v fizičnem prostoru se nastanek čustva dojema kot 1) prisilna sprememba, povzročena s strani dražljaja (vzroka), 2) samodejna sprememba ali 3) sprememba (dejanje psihološke narave), ki ga povzroči sam nosilec stanja. Prisilni in samodejni nastop čustva lahko interpretiramo kot nenadzorovan s strani nosilca stanja, torej takšen, ki se zgodi neodvisno od njegove volje. Nastop čustva, ki ga povzroči sam nosilec, v luči konstrukcij z glagoloma *stopiti* in *priti* interpretiramo kot hoten, medtem ko konstrukcije z *zabresti* in *zaiti* kažejo, da je ta sprememba nehotena (nenamerna). Ugotavljamo tudi, da se v slovenščini nastanek jeze, besa in straha dojema samo kot prisilna sprememba (izjema je samo *zaiti v strah*, ki ima en zadetek v Gigafidi). Nastop drugih obravnavanih čustev lahko v slovenščini izražamo na različne načine glede na vzročnost (npr. *spraviti koga v obup*, *pasti v obup*, *pogrezniti se v obup*, *spraviti v veselje*, *priti do veselja*), kar je odvisno od govorceve interpretacije okoliščin nastanka določenega čustva.

Vira

Gigafida = Korpus Gigafida. <<http://www.gigafida.net/>>. (Dostop 25. 2.–30. 3. 2018.)

SSKJ² = Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. <www.fran.si>. (Dostop 25. 2.–30. 3. 2018.)

Literatura

Babič, Saša, 2008: Minimalni frazemi v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 2/53. 49–63.

Bajec, Anton, 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV: Predlogi in predpone*. Ljubljana: SAZU.

Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2011: Emotions as causes of human behavior in Polish and Slovene. Janda, Laura A., in Grygiel, Marcin (ur.): *Slavic Linguistics in a Cognitive Framework*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 251–270.

Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2013: The event of emotional change in Slovene in the light of Leonard Talmy's typological framework. *Świat i słowo* 1/20. 221–242.

- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, 2016: Prostorsko dojemanje mentalnih dogodkov v luči slovenskih glagolsko-samostalniških konstrukcij. Kržišnik, Erika in Jakop, Nataša (ur.): *Prostor in čas v frazeologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 27–38.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, in Fantur, Mirjam, 2018: Warum zittern wir vor Wut? Psychophysiologische Erklärungen von figurativen Äußerungen der Wut im Slowenischen und Deutschen. Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, in Pfandl, Heinrich (ur.): *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive) Psychologie*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. 369–380.
- Burger, Harald, 2007: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 3., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Croft, William, 1991: *Syntactic Categories and Grammatical Relations. The Cognitive Organization of Information*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dziwirek, Katarzyna, in Lewandowska-Tomaszczyk, Barbara, 2010: *Complex Emotions and Grammatical Mismatches: A Contrastive Corpus-Based Study*. Berlin, New York: de Gruyter Mouton.
- Goldberg, Adele E., 1995: *A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Jędrzejko, Ewa, 2002: *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – znaki – pojęcia*. Katowice: Wydawnictwo Gnome.
- Kövecses, Zoltan, 2000: *Metaphor and Emotion. Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kržišnik, Erika, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Lakoff, George, 1987: *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George, in Johnson, Mark, 1999: *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Langacker, Ronald W., 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Mostovaja, Anna, 1998: On emotions that one can “immerse into,” “fall into” and “come to”: The semantics of a few Russian prepositional constructions. Athanasiadou, Angeliki, in Tabakowska, Elżbieta (ur.): *Speaking of Emotions: Conceptualization and Expression*. Berlin: Mouton de Gruyter. 295–329.
- Stramlič Breznik, Irena, 2018: Izkustveni temelj konceptualnih metafor za izražanje strahu v slovenskem jeziku. Będkowska-Kopczyk, Agnieszka, in Pfandl Heinrich (ur.): *Slavofraz 2016: Phraseologie und (naive) Psychologie*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. 205–216.
- Talmy, Leonard, 2000: *Toward a Cognitive Semantics: Typology and Process in Concept Structuring. Vol 2*. Cambridge: MIT Press.
- Verhoeven, Elizabeth, 2007: *Experiential Constructions in Yucatec Maya. A Typologically Based Analysis of a Functional Domain in a Mayan Language*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Žele, Andreja, 2012: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.